

JAVIER GIRALT

Universidad de Zaragoza
(jgiralt@unizar.es)

Arcaisme, etimologia popular i adaptació formal en la toponímia de la Llitera i el Baix Cinca (Franja d'Aragó)

L'estudi de la toponímia, que representa una part concreta de la lingüística, suposa gairebé per definició un descobriment, la resolució d'un misteri. I creiem que és així perquè el pròposit primordial dels treballs toponomàstics, des d'un punt de vista estrictament lingüístic, és aclarir el significat dels noms de lloc, afirmació que, d'altra banda, pot sorprendre pel fet que aquestes unitats no es caracteritzen per significar una cosa, sinó justament per designar un lloc. Però, en tots els topònims hi ha hagut una motivació semàntica, o sia una causa que ha facilitat que a un lloc concret hom li hagi atorgat un nom i no un altre, la qual cosa constitueix, expressant-ho d'una manera simple, el significat del topònim. Per tant, el topònim té una funció dins el sistema de referències situacionals i forma part de la competència comunicativa del parlant: es crea dins d'una llengua amb els mateixos recursos fònics i significatius que qualsevol altre element lèxic i, després, fossilitzat i convertit en element identificador, es manté com a paraula de coneixement obligat per a un entorn social concret. En aquest sentit, la toponímia se'ns presenta com un camp d'estudi interdisciplinari molt atractiu, perquè els topònims són testimonis vius del pas dels homes per un territori determinat, de llurs obres i costums, i de la manera que tingueren de veure la natura; però, alhora, llur caràcter lingüístic fa que siguin elements útils i interessants per a l'estudi de la llengua d'una àrea geogràfica qualsevol des d'una perspectiva diacrònica i diatòpica.

Sobre aquesta base teòrica fonamentem la present comunicació, en la qual ens proposem comentar alguns topònims aplegats a les comarques de la Llitera i del Baix Cinca (Franja d'Aragó), amb l'objectiu de veure com s'hi manifesta la substitució:

a) A través de la conservació de formes lèxiques desaparegudes del vocabulari habitual. Així, per exemple, en el terme municipal d'Albelda (la Llitera), perviuen els topònims *Ascombrius* i *Plantiu*, que ens remetent respectivament als substantius catalans *escrombriu* 'escombrim' i *plantiu* 'plantació', formats amb un sufix que avui resulta completament improductiu en el català de la Llitera. També s'hi atesten els topònims *Farrinal*, reducció de l'antic apellatiu català *farraginal*, i *Pregons*, de l'adjectiu *pregó* 'profund', vocables totalment desconeguts per als actuals habitants d'aquest municipi. I en el cas de *Comafera* es testimonia l'adjectiu *fer* 'salvatge', el qual ja no s'usa a la parla viva, tot i que es troba fossilitzat en els zoònims *colom fer*, *craba fera* i *gat fer*.

Dins el terme de Castellonroi (la Llitera), hi trobem la *Cova del Dugo*, on hi ha el nom del *duc* (ocell de presa) sota una forma arcaica que ja no s'empra a la parla viva. En el *Serradet de les Alzineretes* apareix una variant de l'actual fitònim *olzina*, l'única que perdura avui. I també resulta ser un arcaisme lèxic el topònim *les Meloneres* 'caus de teixons', ja que es tracta d'un derivat de *meló*, nom amb què antigament també es conegué en català el *teixó*.

La documentació antiga ens aporta igualment exemples, com podem veure en alguns noms del terme de Sant Esteve de Llitera, localitzats en textos del segle XIV i ja desapareguts: *Puymuxó*, on s'han unit els substantius *pui* 'puig' i *muixó* 'ocell', amb una forma aquest darrer que correspon a la fase prèvia de l'actual *mixó*; i *Sòl de Ribas*, en el qual es manté el substantiu *sòl*, desconegut al parlar de Sant Esteve, motiu pel qual el nom s'ha simplificat en *les Ribetes*.

b) A través de l'etimologia popular, mecanisme mitjançant el qual hom ha cercat la manera de donar un sentit (o sia, un significat) a aquells noms que resultaven una veritable incògnita. Aquest és el cas de *Valserenosa*, zona localitzada entre els termes de Fraga (Baix Cinca) i Penalba (Monegres), nom que sembla fer referència a la qualitat «serena» i calmada de la vall; tanmateix, en el cartulari dels Privilegis de Fraga (XIII-XIV) constatem que l'origen n'ha estat un altre de ben diferent, ja que allí apareix la forma *Sedonosa*, nom que no resulta transparent avui, però que segurament ens connecta amb el mot català *sedorn*, el qual designa una herba de la família de les gramínies, pròpia dels prats muntanyencs i de les garrigues. Un altre exemple és el de *Valdesevilla*, partida situada a la banda sud-oest del terme de Fraga, i que res té a veure amb la ciutat andalusa; la clau que explica aquest nom la trobem al Llibre de Privilegis de Fraga, on es testimonia *almordam Na Sibilia*, de manera que l'antropònim femení *Sibilia* (< SABELLIA) ha experimentat la transformació per tal de fer el topònim més entenedor.

c) A través de l'adaptació quan es tracta de topònims d'origen àrab. En aquest grup podem esmentar *Vinomaz* a Sant Esteve de Llitera (avui partida de *Santa Anna*), aldea que a l'Edat Mitjana era coneguda com a *Benimaz* i que en realitat deriva de l'antropònim *Abin Ahameth* o *Abin Aamet*, titular d'una almunia segons figura en un document de l'any 1108 d'Alfons I d'Aragó. Un altre exemple el tenim a *les Menorques* (oficialment *Las Menorcas*), zona situada entre els termes de Ballobar, Candasnos i Fraga, perquè realment correspon al topònim medieval *Avinorca*, segons consta en documentació dels segles XI-XII, anotat posteriorment com a *Serra de la Binorca* en el Llibre de Privilegis de Fraga. També podem esmentar *Valdeliesma*, popularment anomenat *Valdelledesmes*, que en el Llibre de Privilegis de Fraga manté la forma primigènia *Vallis de Nexme*, que conté, sens dubte, l'antropònim femení *Nexma*, procedent de l'àrab *nájma* 'estel'.